

УДК 811.123*264.9

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-3-176-182

PROBLEMS AND WAYS OF SOLVING PROBLEMS OF SOCIALIZATION
OF SCHOOL-AGE CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Natalia MALIY,

PhD in Psychology, Associate
Professor

an.skoryk91@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4027-4842>

Larysa DYACHENKO,

senior lecturer

an.skoryk91@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9527-0737>

*Donbas state teachers' training
university,*

✉ 19, Batyuk st., Sloviansk,
Donetsk oblast, 84116, Ukraine

Victoria ZAPOROZHCHENKO,

special education teacher
of the 1st category

an.skoryk91@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-1608-5741>

*Sloviansk special school №41
Donetsk Regional Council,*

✉ 1, Internatna st., Sloviansk,
Donetsk oblast, 84116, Ukraine

Наталія МАЛІЙ,

кандидат психологічних наук,
доцент

Лариса ДЯЧЕНКО,

старший викладач

*Донбаський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Батюка, 19, м. Слов'янськ,
Донецька обл., 84116, Україна

Вікторія ЗАПОРОЖЧЕНКО,
вчитель-дефектолог 1 категорії

*Слов'янська спеціальна школа
№ 41 Донецької обласної ради,*

✉ вул. Інтернатна, 1,
м. Слов'янськ, Донецька область,
84116, Україна

Original manuscript received: November 01, 2023

Revised manuscript accepted: November 19, 2023

ABSTRACT

The article examines the nutritional socialization of school-age children with impaired mental formation and adaptation among a group of children and adults. In children with mental disorders, one of the diagnostic signs is dissociation between physical and mental development. This manifests itself in the fact that the mental development of such children, as a rule, proceeds more successfully than the development of language. Their criticality escalates to the point of physical insufficiency. The primary pathology of language is the formation of potential savings of wealth, overtaking the normal development of memory, respect, and mentality. The article analyzes the influx of disrupted thinking on successful socialization and the increasing problems for the full development of the child and social adaptation. The complex of disruption of physical and cognitive development in children due to a known pathology precipitates the formation of full-fledged communicative

connections in them from absent ones, difficult contacts with adults and can lead to isolation in teams of same-year-olds. The mechanisms of socialization of children with impaired language have their own characteristics. Depending on the type of mental disorder, children perceive the difficulties of the adopted culture and the patterns of behavior in the marriage. There are a number of specific features of social behavior: social contacts are reduced to a minimum; The practical activity and behavior of a child are deprived of the indirect, non-verbal. A low level of emotional empathy is revealed.

The authors stated that the complex of disruption of physical and cognitive development in children due to mental pathology exceeds the formation of full-fledged communicative connections in them from absent ones, complicates contacts with adults and can lead to isolation in a group of same-year-olds. Integration of children with cognitive impairments in marriage cannot be achieved in the same way as in their same-year-olds, who develop normally. Mastering social security and inclusion in the system of voluntary contributions is important for teachers of additional admissions and strengthening. Expansion of the spheres of socialization of students is expected for their ability to demonstrate their activity in their professional life.

Keywords: *socialization, disordered thinking, diagnostics, communication, inter-social relations.*

Вступ. У разі розладів мовленнєвого розвитку проблема соціалізації носіїв дефекту стоїть гостріше, що, насамперед, зумовлено наявністю порушення спілкування як центральної позиції в структурі зазначеної патології. Соціальне становище представленої категорії вимагає від дорослих, насамперед педагогів, актуалізації таких умов розвитку, які були б орієнтовані на компенсацію недоліків особистісного формування, зумовлених обмеженістю комунікативних зв'язків. Першочергово слід узяти до уваги, що дитина з будь-якими психофізичними вадами знаходить джерело свого розвитку саме в колективі однолітків. Останнім часом відзначається значне збільшення кількості дітей із порушенням мовлення. Згідно зі статистикою у період вступу до школи близько 30% дітей мають виражені порушення мовлення різної етіології, характеру та ступеня виразності, які зумовлюють обмеження у їхній соціалізації. Наприкінці першого року навчання ця цифра змінюється незначно, оскільки долають порушення мовлення лише 7,5% дітей. В інших випадках відзначається незначна позитивна динаміка. Надалі найчастіше в цих дітей відбувається нашарування проблем, пов'язаних із оволодінням нового типу мови та зміною соціальних умов розвитку дитини

Актуальність дослідження не викликає сумніву, бо зазначена позиція найбільш актуальна щодо дітей із мовленнєвими дефектами, для яких спеціальні освітні установи є основною моделлю соціуму.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання соціалізації дітей з проблемами мовлення розглядалося великою кількістю вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких Л. Виготський, Р. Заззо, А. Запорожець, М. Лисін, М. Перре, К. Печора, І. Кон, А. Марголіс.

Головними складниками педагогічної системи здійснення соціалізації і доведення вмінь, навичок і діяльності дитини до стадії соціалізованості розглядалися в працях сучасних українських дослідників:

О. Люмбарської, В. Тарасуна, Л. Трофіменка. Підкреслюється, що саме внутрішня нерозривність усіх складників педагогічної системи допомагає дитині засвоювати соціальний досвід, формує в неї низку соціальних якостей, знань, умінь, належних навичок і збуджує її внутрішній потенціал для можливості становлення дитини рівноправним, дієздатним учасником соціальних відносин, навчає діяти всупереч несприятливим життєвим обставинам (Люмбарська, 2012; Тарасун, 2011; Трофіменко, 2013).

Метою дослідження є обґрунтування проблеми соціалізації дітей шкільного віку з порушенням мовлення та шляхи вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу. Перша модель соціуму для будь-якої дитини – сім'я. Тому недоцільно говорити про загальноприйнятні зразки розвитку, оскільки в кожній сім'ї наявні власні виховні позиції, задані безліччю виражених суб'єктивних факторів, залежних від виключно батьківських (а тому й суб'єктивних) уявлень не лише про дитину з позиції «не підлягає перегляду» уявлення про вибір засобів виховання, а й внутрішньо сімейного сформованого і міцно усталеного розуміння, що необхідне для дитини.

Картина значно починає видозмінюватися при вступі до освітньої установи. Пройшовши перші кроки процесу соціалізації у ній, дитина з патологією мовленнєвого розвитку значно розширює рамки соціального спілкування в спеціальних установах. Необхідність взаємодії з ширшим колом людей виступає і мотивом, і фактом необхідності оволодіння навичками співробітництва як невід'ємною умовою актуалізації процесу активного входження до соціального середовища.

Спостерігається своєрідне кількісне наростання агентів соціалізації, тобто осіб, які задають дитині певні зразки поведінки в найбільш типових ситуаціях взаємодії з навколишнім соціальним світом (Гамаюнова, 2009).

З цього моменту значущість набуває необхідності вирішення питання та узгодженості дій учасників загального процесу спрямованого розвитку дитини та забезпечення її психологічної безпеки, тобто стану, що гарантує успішний психофізичний розвиток.

Вирішення питання про психологічну безпеку можна досягти за допомогою правильно організації дорослими спілкування з дітьми як у сімейному колі, так і в умовах державного освітнього закладу. Правильна реалізація лінії спілкування ґрунтується на зацікавленості справами дитини та передбачає повну відсутність авторитарності при створенні партнерської атмосфери. У різних ситуаціях спілкування реалізатори цього процесу в структурі матеріалізації вербальних контактів переслідують значущі їм цілі. Такі властивості або збігаються за змістовною позицією, або мають відмінності. Однак незалежно від цього факту досягнення таких цілей передбачає організацію ефективної групової взаємодії на основі врахування можливості повноцінного розвитку дитини тільки в середовищі собі подібних через безпосереднє спілкування.

Отже, спілкування є необхідним фактором забезпечення процесу вербальної взаємодії зі спрямованістю на успішну соціалізацію. А

можливість реалізації повноцінного процесу спілкування реальна лише за умови прийняття дорослими, насамперед, батьками до виконання ролі організатора цього соціального дійства. Пріоритетність батьків в активзації зазначеної освітньої діяльності обумовлена фактом, що їхні взаємини – це первинна модель соціуму для кожної дитини. У зв'язку з цим слід взяти до уваги, що через недосконалість сімейних відносин діти позбавлені можливості набуття достатнього досвіду для реалізації ситуації позитивної взаємодії в колективі (Виготський, 1995).

У разі розладів мовлення за наявності охарактеризованого навколишнього середовища можливе засвоєння дітьми таких негативних особистісних проявів, як відмови від взаємодії з оточенням, безпорадність у важких життєвих ситуаціях, невміння за необхідності самоутверджуватись через висування власних вимог або беззаперечного виконання вимог інших людей. Актуалізація зазначених показників є свідченням неадекватності процесу соціалізації.

Одним з елементів адекватного соціального розвитку при порушеннях мовлення є забезпечення повноцінності вербального спілкування. Для реалізації зазначеної номінації важлива робота щодо розвитку сприйняття мови. Починати таку роботу потрібно з раннього періоду розвитку дитини. Успіх у розвитку повноцінного сприйняття мовлення оточення багато в чому визначено створенням природного мовленнєвого середовища, через організацію спілкування діти цілеспрямовано використовують вже накопичені мовленнєві навички в найпростіших комунікативних ситуаціях.

Передача хай і небагатого соціального досвіду у вигляді вербальних контактів забезпечує встановлення міжособистісних відносин. Це дозволяє зробити висновок, що формування міжособистісних відносин та становлення соціального досвіду є двома взаємопов'язаними процесами в соціальному розвитку. Отже, для правильного розуміння становлення дитини в умовах соціуму важливо розглянути процес формування міжособистісних відносин.

Завдяки спілкуванню дитина починає відкривати для себе розуміння складності вимог соціального середовища до будь-якої людини, різноманіття суспільних явищ та їх взаємозалежність. Актуальним стає усвідомлення багатозначності у відносинах соціуму та індивіда з позиції збігу колективних та особистих інтересів. Дитина починає усвідомлювати соціальний сенс колективних та індивідуальних вчинків. Саме в цей момент відбувається пізнання моральної цінності взаємодопомоги на власному досвіді. Так відбувається зародження усвідомлення важливості та необхідності організації позитивних міжособистісних відносин. Тут знову слід звернутися до важливості нормалізованого мовленнєвого спілкування з оточенням, яке вже в дошкільному віці є основним фактором, що визначає весь перебіг соціального розвитку людини (Рубінштейн, 2000).

Саме через мовленнєве спілкування відбувається залучення до системи міжособистісних відносин, що опосередковують дитячий

соціальний досвід, джерелом набуття якого є мовленнєві контакти з дорослими та однолітками, бо саме завдяки їм дитина починає усвідомлювати, як слід поводитись у різних життєвих ситуаціях. Якщо ж через недостатнє оволодіння соціальним досвідом дитина порушує правила міжособистісного спілкування, вона ставить себе перед ймовірністю зведення штучної перешкоди шляху природного бажання бути зрозумілим і прийнятим іншими людьми (Lacey, 1996).

Таким чином, без повноцінного мовленнєвого спілкування як необхідної умови співіснування людей, встановлення міжособистісних відносин неможливе формування особистості, тому що вона дієво проявляється в умінні спілкуватися із соціальним оточенням. В умовах мовної патології має місце прагнення дитини до спілкування з однолітками та дорослими на тлі невміння самостійно організувати це дійство через дві причини: обмеженість життєвого досвіду та порушення спілкування як центрального дефекту при розладах мови.

Зазначена ситуація є ймовірністю активації проявів конфліктних взаємин у колективах соціуму, показником деструктуризації міжособистісних відносин. Отже, нормалізація міжособистісних відносин є ще однією важливою умовою повноцінного соціального розвитку при розладах мовлення.

Нормалізація міжособистісних відносин у колективі однолітків передбачає засвоєння та реалізацію кожним його учасником заданих соціальних норм, принципів спільного життя та правил колективної поведінки, тобто формування навичок соціальної поведінки серед людей, учасника міжособистісних відносин при виконанні суспільно значущих справ (Рубінштейн, 2000)

Спочатку на ранніх етапах свого розвитку дитина задовольняє власні, виключно природні потреби, що забезпечують комфортне проживання на рівні будь-якої живої істоти. Це прагнення до тепла, ситості, хорошого фізичного самопочуття. З віком відбувається становлення справді людських соціальних якостей, що визначаються потребою спілкування з оточенням.

У структурі колективного проживання відбувається залучення в колективну форму діяльності, яка є для дитини новою і якісно змінює весь перебіг соціального розвитку, що визначено необхідністю ускладнень з віком і, як наслідок, зміною соціального статусу завдань. Дитина переходить на більш високий за соціальною сутністю ступінь розвитку, стаючи повноправним учасником спільної діяльності з суспільством. Щоб спільна діяльність була продуктивною, її учасники повинні чітко уявляти, як вчиняти у відповідних ситуаціях, тобто керуватися соціальними нормами. Саме соціальні норми поведінки об'єднують окремих індивідів у групи на основі виконання спільної діяльності та є керівництвом для реалізації особистих інтересів за умови їхньої несуперечності інтересам колективу.

Соціальні норми визначають поведінку індивіда в колективній ситуації лише за умови ухвалення їх суспільством. Спочатку як засоби організації окремих людей групу норми стають засобом організації діяльності кожної людини. За умови задоволення вчинків та дій інтересам

спільності загалом та кожного окремо поведінка має виражену суспільну спрямованість, тобто є соціальною. У разі суперечності оцінки поведінки з боку суспільства та самого індивіда поведінка характеризується асоціальною спрямованістю (Ambrukaitis, 1995).

Висновки. Отже, при побудові поведінкової лінії суб'єкт орієнтується на певні особистісні цілі. Якщо вони задовольняють інтереси та устремління оточення, то виступають у ролі соціально адекватних. При розбіжностях «особистого» та «загального» досягнення бажаного індивідом проявляється в соціальній неадекватності поведінки. Зазначене дозволяє розглядати формування навичок адекватної соціальної поведінки як ще один важливий складник соціального розвитку. Для формування навичок соціальної поведінки в умовах порушень мовлення необхідна педагогічна робота з корекції особливостей поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, важливих для індивіда, які стосуються його відносини з іншими людьми, що дозволяє самовдосконалюватися як особистості.

Література

1. Выготский Л. С. Проблемы дефектологии. Москва : Просвещение, 1995. 224 с.
2. Гамаюнова А. Н. Профессиональная ориентация педагогов-дефектологов на здоровье-сберегающую деятельность личности. Москва : Педагогическое образование и наука, 2009. 340 с.
3. Люмбарська О. М. Основи соціалізації особистості. Київ : Ленвіт, 2012. 238 с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 712 с.
5. Тарасун В. В. Вікові норми розвитку дитини. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 212 с.
6. Трофіменко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення: програмно-методичний комплекс. Київ : ПП «Актуальна освіта», 2013. 108 с.
7. Ambrukaitis J. Training special educators: experiences and perspectives. London : Bridges, 1995. 140 p.
8. Lacey P. Training for collaboration. Birmingham : ENA, 1996. 258 p.

References

1. Vygotskiy, L. S. (1995). *Problemy defectologii* [The problems of defectology]. Moskva : Prosvshenie. [in Russian]
2. Gamayuvova, A. N. (2009). *Professionalnaya orientatsia pedagogov-defektologov na zdorovie-sberegayushuyu deyatel'nost' lichnosti* [The professional orientation of educators-defectologists on the health keeping of a personality]. Moskva : Pedagogicheskoye obrazovanie i nauka. [in Russian]
3. Lumbarska, O. M. (2012). *Osnovy sotsializatsii osobystosti* [The ground for personal socialization]. Kyiv : Lenvit. [in Ukrainian].
4. Rubinshtein, S. L. (2000). *Osnovy obshey psihologii* [The statements of psychology]. Sankt-Peterburg : Piter. [in Russian]
5. Tarasun, V. V. (2011). *Vikovi normy rozvytku dytyny* [The age norms of the child's development]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Slovo». [in Ukrainian]
6. Trofimenko, L. I. (2013) *Korektsiyne navchannya z rozvytku movlennya ditey starshogo doshkil'nogo viku iz zagalnym nedorozvytkom movlennya: prohramno-metodychnyi kompleks* [The corrective education of the communicational development

of senior preschool age with speech defects: programmatic complex]. Kyiv : PP «Aktualna osvita». [in Ukrainian]

7. Ambrukaitis, J. (1995). *Training special educators: experiences and perspectives*. London. Bridges. [in English]

8. Lacey, P. (1996). *Training for collaboration*. Birmingham. ENA. [in English]

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання соціалізації дітей шкільного віку з порушенням мовлення в умовах спілкування та адаптації в колективі дітей та дорослих. У дітей з порушенням мовлення однією з діагностичних ознак є дисоціація між мовним та психічним розвитком. Це проявляється в тому, що психічний розвиток таких дітей, як правило, протікає благополучніше, ніж розвиток мови. Їх відрізняє критичність до мовної недостатності. Первинна патологія мови гальмує формування потенційно збережених здібностей, перешкоджаючи нормальному розвитку пам'яті, уваги, мислення. У статті проаналізовано вплив порушення мовлення на успішну соціалізацію та шляхи вирішення проблеми для повноцінного розвитку дитини та соціальної адаптації. Комплекс порушень мовного та когнітивного розвитку у дітей із мовленнєвою патологією перешкоджає становленню в них повноцінних комунікативних зв'язків із оточенням, ускладнює контакти з дорослими та може призводити до ізоляції в колективі однолітків. Механізми соціалізації дітей із порушеннями мовлення мають свої особливості. Залежно від типу діти відчують певні труднощі в засвоєнні культури та зразків поведінки в суспільстві. Наголошується ряд специфічних особливостей соціальної поведінки: мовні контакти зводяться до мінімуму; практична діяльність і поведінка дитини залишаються безпосередньою, невербальною. Виявляється низький рівень емоційної емпатії.

Інтеграція дітей з порушеннями мовлення в суспільство не може відбуватися так само, як у їх однолітків, що нормально розвиваються. Освоєння соціального досвіду, включення в систему суспільних відносин вимагає від педагогів додаткових заходів та зусиль. Розширення сфер соціалізації учнів відбувається за рахунок можливості проявити себе в спільній діяльності.

Ключові слова: соціалізація, порушення мовлення, діагностика, комунікація, міжособистісні стосунки.